

IVAN ZVONAR
Varaždin

KAJKAVSKA SVJETOVNA POEZIJA OD PRVIH TRAGOVA DO IGNACA KRISTIJANOVIĆA

KAJKAVISCHES WELTLICHE POESIE VON DEN ERSTEN SPUREN BIS IGNAC KRISTIJANOVIĆ

Eine ausgiebige und vielartige ältere weltliche kajkavische Poesie ist der kroatischen kulturellen Öffentlichkeit noch immer nur teilweise bekannt.

Der Grund dazu liegt in der Tatsache, daß bis Tomaš Mikloušić und Ignac Kristijanović kein einziges kajkavisches profanes Werk in Versen gedruckt ist.

Diese Poesie ist trotzdem bis heute bewahrt worden, und zwar in den zahlreichen handschriftlichen Liederheften und Sammlungen.

Ein größeres wissenschaftliches Interesse für diese Gesangbücher ist erst vom Ende des 19. Jahrhunderts bemerkbar.

Bis heute ist aus dem bezeichneten Gebiet ein ausgiebiges Material gesammelt. Eine wissenschaftliche Abhandlung über diese Problematik besteht aber noch nicht.

Najmanje dva razloga nameću potrebu da se i ovom prigodom o naznačenoj temi progovori nešto opširnije.

Prvi je određen svrhom znanstvenog skupa o **Ignacu Kristijanoviću**, čovjeku i piscu koji je najduže i najupornije branio dignitet kajkavskog narječja i kajkavske književnosti, čak i u sedamdesetim godinama 19. stoljeća, kada se činilo da će ta književnost, za račun "viših ciljeva", konačno biti potisnuta na margine znanosti i pismenosti.

Valja također naglasiti da je upravo Kristijanović među prvima i tiskom objavljivao primjere kajkavske svjetovne književnosti.

Drugi razlog leži u činjenici da još uvijek ne postoji sustavna znanstvena studija koja bi na jednom mjestu cjelovitije prikazala bogatu građu o kojoj je ovdje riječ.

S obzirom na stanje u postojećim službenim povijestima hrvatske književnosti, koje o spomenutim problemima donose tek naznake, često i potpuno krive, naša je kulturna javnost, osim najužeg kruga stručnjaka, prikraćena za niz podataka koji bi bitno izmijenili opće spoznaje o hrvatskoj književnosti do preporoda.¹

Premda je utemeljenost srednjoškolskih udžbenika na sintezama poteklim iz pera poznatih i priznatih autoriteta logična, to ipak dovodi do čudne situacije u kojoj, npr.,

varaždinski srednjoškolski u detalje obrađuju staru dalmatinsku i dubrovačku književnost, a nikad nisu čuli za poetsko stvaralaštvo **Andrije Šajtića, Nikole Krajačevića - Sartoriusa, Ivana Franje Čikulina, Stjepana Domjanića, Franje i Katarine Patačić, Josipa Keresturija** i drugih.

Upravo djela tih pjesnika čuvaju brojne rukopisne pjesmarice koje su nastajale na kajkavskom tlu od kraja 16. (možda i ranije) do tridesetih godina 19. stoljeća.

Naznačena je vremenska granica točna jer sve rukopisne zbirke sastavljene do nje nose specifične značajke koje se kasnije neće ponavljati.

Prva je u tome što su pisane starom, ali dosta ujednačenom, mađarskom grafijom. Od kraja će se tridesetih godina, naime, i u sjevernijim kajkavskim krajevima sve češće upotrebljavati Gajev pravopis.

Druga je bitna osobina tih pjesmarica da su u njima svi zapisi anonimni (osim u slučaju **Andrije Šajtića, Katarine Zrinske i Franje Delišimunovića**), pa čak i u primjerima za koje se u trenutku zapisivanja znalo iz čijeg su pera potekli. Zbog toga se danas tek posredno, minucioznom metričkom, leksičkom i stilskom analizom, može odrediti autorstvo za određeni broj zapisa.

Taj se posao još na početku 20. stoljeća mogao obaviti mnogo uspješnije. S odmićanjem vremena on postaje sve teži pa nije isključeno da će mnogi plodni pjesnici ostati nepoznati.

Nevjerojatna je ali istinita činjenica da iz bogate i raznovrsne kajkavske svjetovne poezije sve do **Tomaša Mikloušića**² i **Ignaca Kristijanovića**³ nije tiskom objavljeno niti jedno djelo.

Iznimku čini tek pjesmica "Lepi Ive terga Rose" koju je, s paralelnim prepjevom na latinski, objavio **Josip Bedeković - Komorski** u svom djelu "Natale solum magni ecclesiae doctoris sancti Hieronymi in ruderibus Stridonis occultatum..."⁴

Nešto je bolje prolazila duhovna poezija jer se ona i do preporoda objavljivala kao integralni dio pojedinih djela kajkavskih pisaca, ali i samostalno, npr. u velikom latinsko-kajkavskom zborniku "Cithara octochorda" iz prve polovine osamnaestog stoljeća.⁵

Pa ipak, niti svjetovna poezija nije čamila u arhivima i knjižnicama. Štoviše, ona se intenzivno širila i prepisivanjem i usmenim putem, o čemu svjedoče brojni, manje ili više varirani, paralelni zapisi iste pjesme.

Po istrošenosti se do danas sačuvanih rukopisnih pjesmarica jasno vidi da su često prelazile iz ruke u ruku, a usputne bilješke otkrivaju da su mijenjale i vlasnike.

Mnoge su pjesme iz tih zbirki davno ušle u svijet usmene, narodne poezije, pa će ih Vinko Žganec još u prvim decenijama 20. stoljeća zapisivati kao narodne.

Ipak je valjalo sačekati kraj 19. stoljeća da **Milivoj Šrepel** objavi u "Građi za povijest književnosti hrvatske", primjenjujući novi pravopis, opširniji, nažalost, vrlo nevjesto sastavljen izbor iz opsežne rukopisne pjesmarice **Nikole Šafrana** s kraja 18. stoljeća.⁶

Na pojedine će se rukopisne zbirke sa svjetovnim pjesmama u prvim decenijama 20. stoljeća sporadično osvrtni i tiskom donositi manji ili veći broj primjera **Rudolf Strohal**⁷, **Branko Vodnik (Drechsler)**⁸, **Antonija Kassowitz - Cvijić**⁹ i **Josip Matasović**¹⁰.

Vjekoslav će **Noršić**, također u "Građi", 1927. objaviti kompletnu rukopisnu pjesmaricu **Antuna Tomašića** (nastalu između 1788. i 1790.), i to izvornom grafijom.¹¹

Starija će kajkavska poezija, međutim, tek tridesetih godina 20. stoljeća dobiti svog istinskog proučavatelja, i to u osobi **Franje Fanceva**.

On je između 1935. i 1940. godine objavio više stručno napisanih i poticajnih tekstova utemeljenih upravo na rukopisnim pjesmaricama.¹²

Upravo će iz njegova pera i hrvatska kulturna javnost saznati o postojanju najstarije sačuvane kajkavske rukopisne poetske zbirke, koju on naziva “Prekomurska pjesmarica” (danas se u znanosti češće citira kao “Martjanska pjesmarica I.” - po mjestu u Prekmurju koje je u njoj naznačeno) i sam utvrđuje da je barem jedan njezin dio nastao 1593. godine.¹³

Građu je za svoja razmatranja uzimao i iz “Pavlinskog zbornika” nastalog 1644., “Drnjanske pjesmarice” iz 1687., “Pjesmarice Ignaca Bedekovića” iz 1712. te nekih novijih rukopisa s početka 19. stoljeća.

Ipak se stječe dojam da se Fancev, i unatoč obilju činjenica koje donosi o starijoj kajkavskoj poeziji, nije imao vremena detaljnije baviti tom problematikom. Bio je, međutim, uvjeren da će joj se vratiti kasnije pa stoga namjerno prešućuje neke podatke, posebno one o mjestu gdje se rukopis čuva, a često ne navodi niti izvor iz kojega je uzeo citirane stihove.

Od te će prakse odstupiti samo u opširnoj studiji “Horvatska dobrovolja u popijevkama, zdravicama i napitnicama prošlih vjekova”¹⁴, u kojoj donosi i cjelovite tekstove pojedinih pjesama.

Na rukopisnu će se zbirku “Pesme horvatske” grofice Katarine Patačić, nastalu 1781., još osvrnuti **Vladoje Dukat** u svojoj panorami ogleđa iz starije kajkavske književnosti naslovljenoj kao “Sladki naš kaj” i tiskanoj u Zagrebu 1944. godine.

Nakon toga nastaje šutnja koja je trajala gotovo dvije decenije.

Tek će 1962. **Tomo Matić**, opet u “Građi za povijest književnosti hrvatske”, objaviti studiju “Urota P. Zrinskoga i F. K. Frankopana u prigodnim hrvatskim pjesmaricama njihova doba” i u njoj ponovo donijeti (nakon Strohala) dugu epsku pjesmu “Cantio mixta” iz pjesmarice Donata Fodrocija (1669./1762.), zapravo grubi pamflet o događajima vezanim za urotu.¹⁵

Na početku šezdesetih godina počeo će sustavno objavljivati svoje radove o starijoj kajkavskoj književnosti **Olga Šojat**, a među tim će radovima, tiskanim u časopisima “Republika”, “Forum”, “Kaj” i drugdje, sve češće biti i opisi rukopisnih pjesmarica s relativno bogatim izborom transkribiranih tekstova.

Dio će tih napisa biti skupljen i u dvije knjige: “Hrvatski kajkavski pisci I” i “Hrvatski kajkavski pisci II”, edicije “Pet stoljeća hrvatske književnosti”.¹⁶

Olga je Šojat najzaslužnija što je ponovo počelo sustavno proučavanje starije kajkavske poezije, a u najnovije su mu vrijeme dali svoj prilog: **Joža Skok**¹⁷, **Alojz Jembrih**¹⁸, **Gerhard Ledić**¹⁹, **Dunja Fališevac**²⁰ te, donekle, pisac ovih redaka.²¹

Tako je skupljena i tiskom objavljena obilna građa koja je, istina, razasuta po raznim časopisima i publikacijama, ali ipak dostatna za solidniju znanstvenu analizu.

Ta bi, pak, analiza pokazala da su i u kajkavskoj svjetovnoj poeziji do tridesetih godina 19. stoljeća postojale najrazličitije pjesničke vrste, od pejzažne, ljubavne i misaone lirike do šaljivo-podrugljivih pjesama i basni u stihovima, a posebno su se namnožile tzv. napitnice ili zdravice, značajne po tome što su na svoj način obilježile poetsko stvaralaštvo hrvatskog sjeverozapada.

Tu su, isto tako, i potresne epske pjesme koje su stihom popratile najbitnije događaje u starijoj hrvatskoj povijesti kakvi su bili opsada i pad Sigeta 1566., neočekivana i tragična smrt Nikole Zrinskoga mlađeg 1664. te neuspjela i u krvi ugušena urota zrinsko-frankopanska.

Jednako je tako vidljivo da Hrvati kajkavci već od petnaestog stoljeća daju zamjetan prilog cjelokupnom hrvatskom i zapadnoeuropskom profanom poetskom stvaralaštvu

(duhovnom i mnogo ranije) te da se i u njihovim pjesmama jasno raspoznaju odjeci svih stilskih formacija od srednjega vijeka do romantizma.

Tako već “Martjanska pjesmarica I.”, i kada je riječ o svjetovnoj poeziji, predstavlja jasan prijelaz iz srednjega vijeka u renesansu.

Nije sporno da stihovi pjesme “Cantio de matrimonio” (“Pjesma o braku”) iz 1534., djela prvog po imenu poznatog kajkavskog pjesnika Andrije Šajtića, čuvaju srednjovjekovnu patinu evocirajući prizor Evina nastanka od Adamova rebra i jasno određujući mjesto i ulogu žene u braku:

“Ženske je glave tou nje poštenje,
da svega moža krotu poštuje
i da ga lubi, gospodinom zove,
njemu pokorna vu vsem da bude.

Svemu gospodinu hižo da čuva,
na njega marho pasko da nosi,
preje ni tkanja neima zabiti,
družino svô na dobro vučiti.”²²

No zato će već drugi, među duhovne pjesme prokrijumčareni tekst (kao primjer za melodiju), zazvoniti svom renesansnom slobodom i povezati nas, prema Franji Fancevu, s pjesmom “A, ti devojko šegljiva” pa tako pomaknuti i početke kajkavskog svjetovnog poetskog stvaralaštva u 15. stoljeće.²³

Ovdje se donose četiri od sedam pravilnih kvartina koje će potvrditi točnost Fancevljeve teze:

“Zna vu tom tanci tancati
kako te drovne ftičice.
Lubi si lubi govori:
– Poslušaj da me luba ma!

Pomekni više venčeca,
da ti na zemlo ne spadne!
Luba lubomi govori:
– Poslušaj da me, lubi moj!

Ako mi venčec opadne,
za se ga vzemi te bude tvoj,
poleg venčeca život moj,
i rumeno lice moje!

Kou si ti gosto kušoval,
svojemu sercu priglihal,
da spajajući zvuna hrama
na beili rokaj si mi spal.”²⁴

“Martjanska pjesmarica I.” sadržava i dugu epsku pjesmu, s preko četiristo stihova, o opsadi i padu Sigeta, koja jako korespondira s kronikom Ferenc Črnka, samo što tu pjesmu nije stvorio komornik, kojega prvenstveno zanima stanje zaliha opkoljenih branitelja i materijalne štete što ih Turci nanose gradu, nego vojnik koji procjenjuje stvarne odnose snaga i gubitaka te u detalje opisuje odvijanje borbenih operacija.

On, osim toga, uzroke poraza ne vidi, poput Črnka, u Božjoj kazni za grijeh (zbog pojave protestantizma), nego u spletkama koje se vode protiv Zrinskoga među austrijskim velikašima. Stoga i kaže:

“Zrinski Nikolauš dva neprijatela imaše,
jeden mi beše v kraljevom tabori,
drugi mi beše pri Hercegu v Međimurje,
da ne ščem zato vun imenuvati. (Taon)

Morate i sami to vi dobro znati,
zakaj i mala deca dobro znaju,
po hudih tolnačih lahko pogubiše
Zrinskoga Mikloša vu Sigetu gradu.”²⁵

Ako dakle “Martjanska pjesmarica I.” stoji na razmeđu srednjega vijeka i renesanse, onda “Drnjanska” ili “Ščrbačićeva pjesmarica” iz 1687. spaja renesansu i barok.

U njoj su podjednako zastupljeni i renesansni i barokni tekstovi. Navode se tri strofe iz pjesme “Alia eiusdem Comitiss Petri Zriny” koja još čuva odjeke renesansnog duha:

– Lepa moja ptica, draga papiga,
ka si (v) mojem sercu vazdar sedila,
Zakaj si me sokola tvoga odvergla,
a labud si vzela, a labud si vzela?

“Je, zato kaj ti labud ima perje
kotero junaki na klobuki nose.”
– Ako si to štimala, vu malom si se vkanila,
a žal ti ga bude, a žal ti ga bude!”

– Ništar ja ne marim kaj bu labud tvoj,
meni lipšu pticu najde sluga moj.
Što si meni sokola ti vu sercu vkanila,
i to bude plač tvoj!”

Očita je na tom mjestu uloga sluge koji je više intimus i prijatelj nego čovjek što obavlja fizičke poslove.

Gospodar želi, a sluga razvija sve svoje spletkarske sposobnosti da bi udovoljio njegovim zahtjevima. Zar to nije Pomet iz Držićeva “Dunda Maroja”?²⁶

U istom se rukopisu, međutim, nalazi i parafraza baroknog ditiramba “Protuletno drago vreme” koja je tu poprimila sve značajke ljubavne pjesme.

Početak je, istina, barokni, tek malo variran u odnosu na druge zapise:

“Jur turobna i žalosna zima prohodi
protuletje z lepim cvetjem bliže dohodi;
dan je vekši, noć je manja,
a sunašce svaki danak
više ishodi.”

No odmah nakon toga lirski subjekt prelazi u sasvim intimne vode i pjeva:

“Ravno jesam prispodoban k tužnoj grlice,
koja neče na zelenoj sedit kitice,
ar nje draga, tovaruša
vuhitiše, vuloviše,
vu mreže lovci.

Ja tužim kot grličica milo, ljubljeno,
boječi se, da od mene budeš zgubljeno,
vidim, milo, da je tebe
od jednoga modoruša
mreža spletana.”

Pošto je izrekao sve ljubavne molbe, pa i prijetnje, obožavanoj vili, pjesnik će svoje kazivanje ipak završiti u čisto baroknom duhu:

“Tebe, Dika, sverhu nebes, koji vsa ladaš,
od vseh nevolj, z voljom tvojum, da nas opčuvaš,
potlam dušnim zveličenjem
da nas daruješ. Amen.”²⁷

“Drnjanska pjesmarica” sadržava, međutim, i najpotpuniji zapis potresne pjesme o nesretnom tijeku i tragičnom završetku urote Zrinskih i Frankopana. Naslovljena je kao “Alia vero de rebelione comitis Petri Zriny”, po ritmu se može podijeliti u sedamdeset i dvije pravilne kvartine, a mogući joj je autor Boltižar Pogledić, jedan od kape-tana Petra Zrinskoga.

U baroknom su duhu ispjevane i pjesme Katarine Frankopan Zrinski u tek nedavno pronađenoj rukopisnoj pjesmarici, koje su dobrim dijelom tematski, prostorno, a i po vanjskoj formi, vezane za hrvatski sjeverozapad.

Tako početak jedne njezine pjesme glasi:

“Jur bih i ravnice plačem napunila
Muru tere Dravu suzami skalila.
Pomoč mi ne htihu lugi ni bereci
Ar im zrok žalosti ne smidoh izreči.”

Iskrenu tužaljku nad odrom svog djevera Nikole Zrinskoga Kuršanečkog ona počinje stihovima:

“Jezero i šest sto šezdeset četrtro
Kada se zgodilo, pisaše se leto.”

To je formula koja će kajkavcima stoljećima služiti za stihovano datiranje značajnijih događaja.

Isto vrijedi i za drugi dio te pjesmarice koji je, pretežno svojom rukom, ispunio hrvatski pjesnik i visoki krajiški časnik Ferenc Delišimunović - Jelačić.

U njemu se nalazi i najstariji dosad poznati zapis pjesme “Protuletno drago vreme” za koju je izvjesno da je nastala pod utjecajem poezije anonimnih njemačkih vaganata i skolara, ali i afirmiranih baroknih pjesnika kao što su bili isusovac Friedrich von Spee (1591 - 1635) i protestantski pastor Paul Gerhard (1607 - 1676).

Početak Delišimunovićeve zapisa glasi:

“Protuletno drago vreme pak nam dohodi,
A turobne zime breme od nas odhodi,
Dan je dugli krajše noći,
A sunašce prez pomoći,
više ishodi.”²⁷

Slijedi impresivna slika buđenja proljeća, s preobiljem motiva iz biljnog i životinjskog svijeta, s posebnim osjećajem za pejzaž, da bi i tu na kraju sve završilo na uobičajeno formulaičan način.

“Sad od ptičic me spevanje več ne veseli,
Nit se z zverjem deržat na nje serce me želi,
Samo JEZUŠ drago ime,
Vsako čini sladko brime,
Duša ma veli.”

Finis fecit Comes FeDellisimunovich²⁸

Koliko je ta pjesma postala popularna već u samom početku, svjedoči niz paralelnih zapisa, od “Bedečkovićeve pjesmarice” iz 1712., preko “Varaždinske pjesmarice I.” iz oko 1793., “Pjesmarice Nikole Šafrana”, također s kraja 18. stoljeća, do Kukuljevićeve zbirčice (Kukuljević je bio samo vlasnik) iz tridesetih godina 19. stoljeća, da bi je i Vinko Žganec zapisao oko 1910. u Međimurju kao usmenu, narodnu pjesmu.

Svi su ti zapisi ponešto varirani, ali svi do Kukuljevićeve zbirke čuvaju čisti barokni završetak.

Tu je, međutim, pjevač potpuno iskoračio iz uobičajenog tijeka pjevanja i bilježenja, pa njegova zadnja strofa glasi:

“Gda to vidim, serdce moje
k dragoj zdihava,
Njenu ljubav, njejno serdce
pravo spoznava,

Zato ovdje serdce moje ljubav,
draga, prez pokoja zazava. Amen.”²⁹

Zbirka će nas “Popevke horvatske” Katarine Patačić iz 1781. i “Varaždinska pjesmarica I.” iz oko 1793., koje međusobno jako korespondiraju, uvesti u svijet rokokoa i klasicizma, ponajviše zahvaljujući plodnom kajkavskom pjesniku grofu Franji Patačiću, kojemu se već sada sa sigurnošću može pripisati dvadesetak pjesama (od toga ih dvanaest sadržava Katarinina zbirka “Pesme horvatske”).

Upravo zahvaljujući njemu i njegovu najvjerojatnijem uzoru Franu Krsti Franko-panu, i sjevernim su, kajkavskim, pejzažem prošetale male Fili i druga imena iz klasicističkog repertoara.

Tako se u “Varaždinskoj pjesmarici I.” čuvaju stihovi:

“Jaj, ma Fili, lep moj plamen,
poveč, drevje tu li ni;
Ja ne gledam vsaki kamen,
moje File nigder ni.”
(“Puste loze...”, u rukopisu str. 209.)

No kad se mladi pjesnik zaljubio, ti su se stihovi neznatno transformirali, pa u šestoj po redu pjesmici (“Tugovanje za dragum”) zbirke “Pesme horvatske” stoji:

“Moja Kate lep moj plamen!
poveč drevje tu li ni?
Ja nagleda(m) vsaki kamen
Jaj! ma Kate nigdi ni!”

Jedna je od najljepših klasicističko-racionalističkih kajkavskih pjesama romanca u kojoj otac nagovara svoju kćer da pođe u samostan, ali ona ne pristaje, a za svoj nepristanak navodi brojne racionalne razloge.

Najpotpuniji je zapis te pjesme sačuvan u “Varaždinskoj pjesmarici I.” pod naslovom “Cantio de Parente quodam, ut sua filia claustrum peteret hortante” (“Pjesma iz usta roditelja kako potiče svoju kćer da pođe u samostan”), a gotovo je sigurno da je i ta pjesma potekla iz pera grofa Franje Patačića.

K(či): Jasno sunce sad potemni
da ne spaziš tugu mu,
mesec svetlost svu promeni,
skri se sercu mertvomu.
Sveta bežat, na njem živet,
njega gledat pak ne videt
je prez duha živeti.

O(tec): Naj me dete! Sladek v kloštru
duh življenja ima se;

ne kak vune, gde pod oštru
žitek sreću tira se.
Pot kervani, sama sudi,
jesu pravi žitka trudi,
kam su druge nevolje?

K.: Otec moj, vse te nevolje
leže još podnesti je,
jedna vendar trapi bolje,
nit vtažit (ju) moči ne.
Leta mlada, kerv kipuča,
dosta truda davajuča,
vu samoči postelje.

Taj potresni dijalog, pun logičnih argumenata za i protiv, na kraju ipak završava stihovima:

K.: Kaj mi hasni suprotivna
mojoj volji misliti,
narava je dobrotivna,
mogla bude včiniti
da nevolje slatke budu,
suprot volje koje hudu
budu sreću tišile.

O.: Naj bu anda dokončano,
kesno prem da bude znano
kaj je stališ zakonski.
Finis. (Str. 239 - 241)

O autorovoj sklonosti klasicizmu posebno svjedoči iznimno dotjerana vanjska forma pjesme koja se očituje u vrlo pravilnim dvodijelnim septinama.³⁰

I ta je pjesma putovala kroz vrijeme i prostor, a prenosila se od generacije do generacije i pismom i govorom. Sačuvani su brojni zapisi, a na kraju je i nju, oko 1920., zabilježio Vinko Žganec u Prelogu u Međimurju kao usmenu, narodnu pjesmu.³¹

Od klasicizma nas prema romantizmu vodi "Ludbreška (možda točnije, Kuzminska) pjesmarica", nastala oko 1833. godine, iz koje posebno izdvajamo pjesmu "Jarebica, moja ptica...":

Jarebica, moja ptica, ah, kamo si zletela,
kam si skrila tvoja lica, ka su me veselila?
Kam kluneki tvoji slatki, z kemi si me ščuvala,
ah, kamo li dnevi kratki, v kojih si me ljubila?

Ovo ti je pozdravljenje od tvojega sokola,
z kem imela si veselje letet sveta krogloga.

I visoke črne gore z menom si obletela,
ter Dunaja mutne vode z menom si preplivala.

Hotelj za te bi vumreti, ar vugodna bila si -
nesi štela več imeti neg da istom z menom si.
Vse žalosti iste vuze bila si podvržena,
gde točila jesi suze, za menom zalublena.

Anda vidim, da zbog mene vnoga si pretrpela,
tvoje okeke ljublene z plačem večkrat močila.
Čeprem bi me ostavila, ja te neču zabiti,
i do smrti, draga, tvoje želim tebe ljubiti.

Naj daleko odleteti, tak da za te ne bi znal,
ar hočemo mi oditi, da bi nam Bog sreću dal.
I do smrti, draga, tvoje hoću tebe čuvati
i ljubleno telo tvoje želim vsigdar vživati.

Anda zbogom, jarebica, naj se z mene zabiti,
želim, da buš pajdašica stalna moja do smrti -
rajši da me zemla požre, nego tebe zgubiti.
Ti pak tvoje lepo ime v pesmi moreš zbrojiti.

U konačnom je oblikovanju vanjske forme opjevanog sadržaja morao sudjelovati netko iz najužeg kruga Pavla Stooša, tada studenta posljednje godine bogoslovije, ili je to, možda, bio kajkavski pjesnik Štef Belovari, koji je i mogući sastavljač "Ludbreške pjesmarice".

Artističke pjesnikove sposobnosti dolaze do punog izražaja i u podjeli teksta na šest pravilnih kvartina sa, za kajkavsko područje malo neobičnim, stihom petnaester-cem te u činjenici da početna slova svih prvih stihova daju akrostih JOHANA.³²

Ne treba ni spominjati da je i tu pjesmu na početku dvadesetih godina ovoga stoljeća zabilježio Vinko Žganec u Međimurju, i to čak u dva mjesta. Jedan je zapis nastao u Prelogu po pjevanju Nace Škrobarove, a drugi u Donjem Kraljevcu po pjevanju Cile Matoša, tada stare osamdeset godina.

Ti zapisi, dakako, nemaju akrostiha. Tek su neznatno varirani, ali su melodije različite.³³

Ovaj prikaz ne bi bio potpun kad se ne bi citirala barem jedna zdravica ili napitnica između onih koje su se osobito njegovale na plemićkim, plemenitaškim i župnim dvorovima, a posebno u najužem krugu obitelji Patačić.

Izvjesno je da i ta vrsta zahvaljuje svoju praformu Franu Krsti Frankopanu, no najviše se proširila i umnožila upravo po Hrvatskom zagorju i Međimurju.

Donosi se primjer iz "Preločke pjesmarice" Ivana Mlinarića nastale 1834. godine:

"Napijem ti N. čašu
da potverdim ljubav našu
koju mi dva baš do smerti
stalno ćemo obderžati.

Vivat, vivat popevajmo,
ovo vince gerli dajmo. Rp.
Finis.³⁴

Na mjestu se slova N. izgovaralo ime onoga kome se nazdravljalo.

Nije, na kraju, suvišno da se o jeziku citiranih pjesama i ovdje ponovi ono što je već rečeno na drugom mjestu.

To je čvrsta kajkavska osnova koja je, međutim, podjednako otvorena južnim čakavskim kao i istočnim štokavskoikavskim utjecajima.

Tako su se, uostalom, kajkavski pjesnici odnosili i prema motivima i prema vanjskoj formi, prihvaćajući podjednako šire hrvatske i strane poticaje, ali su, unatoč tome, u velikoj mjeri svoje poetske produkcije ostali svoji.

Varaždin, studeni 1996.

SAŽETAK

Šira hrvatska kulturna javnost još nije detaljnije upoznata s bogatom i raznovrsnom kajkavskom svjetovnom poezijom nastalom do preporoda.

Razlog leži u činjenici što do Tomaša Mikloušića i Ignaca Kristijanovića nije tiskom objavljeno niti jedno kajkavsko profano djelo u stihovima, s iznimkom pjesmice “Lepi Ive terga rože” u knjizi “Natale solum...” Josipa Bedekovića iz 1752. godine, ali je i ona više duhovna negoli svjetovna.

Ta se poezija ipak očuvala u brojnim rukopisnim pjesmaricama koje su sastavljane od 16. do sredine 19. stoljeća.

Veće je znanstveno zanimanje za te pjesmarice primjetno tek od kraja 19. stoljeća, a poseban su doprinos njihovu proučavanju dali Franjo Fancev i Olga Šojat.

Do danas je s naznačenog područja skupljena obilna građa, ali je ona, nažalost, razasuta po brojnim publikacijama.

Jedna znanstvena analiza te problematike još ne postoji, premda se već sada može reći da u preko tristo primjera kajkavske svjetovne poezije nastalih do tridesetih godina 19. stoljeća postoje najrazličitije pjesničke vrste te da se i u kajkavskim pjesmama jasno raspoznaju odjeci svih stilskih formacija od srednjega vijeka do klasicizma i romantizma.

ZUSAMMENFASSUNG

Es ist eigenartig, aber wahr, daß die kroatische kulturelle Öffentlichkeit eine ausgiebige und vielartige ältere weltliche kajkavische Poesie noch immer nur teilweise kennt.

Ein Grund dazu liegt auch in der Tatsache, daß bis Tomaš Mikloušić und Ignac Kristijanović kein einziges kajkavisches profanes Werk in Versen gedruckt ist.

Die Ausnahme ist nur das Gedicht “Lepi Ive terga rože” im Buch “Natale solum...” von Josip Bedeković aus dem Jahr 1752. Der Inhalt dieses Gedichtes ist aber auch mehr geistlich als profan.

Die oben erwähnte Poesie ist trotzdem bis heute bewahrt worden, und zwar in den

zahlreichen handschriftlichen Liedersammlungen.

Die Entstehung dieser Sammlungen kann im kajkavischen sprachlichen Raum von dem 16. Jahrhundert bis zur kroatischen Nationalbewegung in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts verfolgt werden.

Ein größeres wissenschaftliches Interesse für diese Gesangbücher ist erst vom Ende des 19. Jahrhunderts bemerkbar.

Einen besonderen Beitrag der Erforschung dieser Sammlungen haben die Literaturwissenschaftler Franjo Fancev und Olga Šojat gegeben.

Bis heute ist aus dem bezeichneten Gebiet ein ausgiebiges Material gesammelt. Leider ist es aber in zahlreichen Zeitschriften und Publikationen zerstreut.

Eine wissenschaftliche Analyse über diese Problematik besteht noch nicht.

Trotzdem könnte man schon sagen, daß in über dreihundert Exemplaren kajkavischer profaner Poesie, die vor der kroatischen Nationalbewegung entstanden sind, verschiedenste poetische Gattungen ihre Stelle gefunden haben.

In der älteren kajkavischen Poesie spiegeln sich ebenso alle stilistische Formen seit dem Mittelalter bis zum Klassizismus und Romantik wieder.

BILJEŠKE

¹ Misli se na sljedeća djela: Mihovil Kombol, "Povijest hrvatske književnosti do preporoda", Zagreb, 1945., II. izdanje Maticе hrvatske, Zagreb, 1961.; Krešimir Georgijević, "Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni", Matica hrvatska, Zagreb, 1969.; Marin Franičević, "Razdoblje renesansne književnosti" - u: "Povijest hrvatske književnosti", Knjiga 3, Liber - Mladost, Zagreb, 1974., str. 7. - 174.; Franjo Švelec, "Hrvatska književnost sedamnaestog stoljeća" - u: "Povijest hrvatske književnosti", Knjiga 3, Liber - Mladost, Zagreb, 1974., st. 175. - 292.

² Tomaš Mikloušić u svom djelu "Izbor dugovanj vsakoverstnêh za hasen i razveselênje služećêh po Tomašu Mikloušiću, plebanušu stenjevečkêmu izpisan i na sveto dan", I. izdanje: Vu Zagrebu, Vu novoselskoj slovarnici, 1821., II. izdanje: Vu Zagrebu, pritiskan vu Ferencu Suppan (Župana) slovarnici, 1839., objavio više primjera usmenog, narodnog stvaralaštva.

³ Ignac Kristijanović u svom kalendaru "Danica Zagrebačka" (izlazio od 1834. - 1850.) također sporadično objavljuje primjere iz usmene i pisane kajkavske svjetovne književnosti, ali u premaloj mjeri da bi se moglo govoriti o sustavnom nastojanju buđenja zanimanja za stariju kajkavsku svjetovnu poeziju.

⁴ Bedekovićeva je knjiga tiskana u Bečkom Novom Mjestu 1752. ("anno reparatae salutis M.DCC.LII. - Neostadii Austriae ex typographeo Mülleriano"). Prvi dio naslova u hrvatskom prijevodu glasi: "Rodna gruda velikog crkvenog naučitelja sv. Jeronima skrivena pod ruševinama Stridona..."

Donosi se cijeli hvatski tekst pjesmice u izvornoj grafiji:

Lepi Ive terga Rose
Tebi Lado sveti Bose
Lado szulussai nasz Lado.

Pevke Lado pevamoti
Szerza nassa v. klanjamoti
Lado szlussai nasz Lado.

⁵ Radi se o opsežnoj zbirci latinskih i kajkavskih duhovnih tekstova s napjevima koja je u nešto više od pola stoljeća doživjela tri izdanja.

Dio izvornog naslova glasi: "Cithara octochorda seu cantus sacri latino - sclavonici ("sclavonici" od 1723. glasi "croatici")..."

Prva su dva izdanja tiskana u Beču 1701. i 1723., a treće u Zagrebu 1757.

⁶ Milivoj Šrepel, "Kajkavska pjesmarica" - u: "Građa za povijest književnosti hrvatske", Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Knjiga 2, Skupio i uredio Milivoj Šrepel, U Zagrebu 1899., str. 187. - 212.

⁷ Rudolf Strohal, "Cantio mixta", Vjesnik hrv.-slav.-dalm. zem. arhiva, XI, Zagreb, 1909. s tr. 100.-110. U predgovoru Strohal donosi popis svih pjesama koje sadrže ulomci različite provenijencije što se čuvaju u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti pod signaturom I b 119. Među njima je i citirana pjesma koju je Donat Fodroci prepisao 1762. iz starije pjesmarice odnosno, kako sam kaže: "Sic transit gloria mundi; haec prognosis conscripta ex antiquo libro 1762. D. Fodroc, m.p."

U istom broju Vjesnika hrv.-slav.-dalm. zem. arhiva, od str. 110-117., R. Strohal donosi i pjesmu "Cantio de Zriny Petro" iz "Bedekovićeve pjesmarice, što se također čuva u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, pod oznakom II. a 23, i prilaže popis ostalih pjesama iz te pjesmarice.

⁸ Branko Drechsler (Vodnik), "Prilozi za povijest hrvatske književnosti. 1. Pjesnikinja grofica Katarina Patačić", "Građa za povijest književnosti hrvatske", knjiga 7, JAZU, Zagreb, 1912. Vodnik donosi i transkripcij svih pjesama te zbirke.

⁹ Antonija Kassowitz - Cvijić, "Patačić grof. Katarina rođ. Keglević", Znameniti i zaslužni Hrvati 925 - 1925, Zagreb, 1925.

¹⁰ Josip Matasović, "'Ljubčića uskok' Katarine Patačić" - u: "Slike iz povijesti hrvatske književnosti", 11H., Zagreb, 1934., str. 27. - 39.

¹¹ Vjekoslav Noršić, "Još jedna kajkavska pjesmarica" - u: "Građa za povijest književnosti hrvatske", Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Knjiga X, Uredio Dr. Đuro Körbler, U Zagrebu 1927., str. 163. - 172.

¹² Franjo Fancev, "Tragovima hrvatske kajkavske poezije 16. vijeka", Ljetopis JAZU, sv. 48, Zagreb, 1936.

Franjo Fancev, "Starija hrvatska književnost u današnjim srednjoškolskim udžbenicima", Hrvatska revija X, Zagreb, 1937., br. 11.

Franjo Fancev, "Kmet muž u hrvatskoj dopreporodnoj poeziji", Savremenik, XXVI, Zagreb, 1937., br. 12.

Franjo Fancev: "Horvatska dobrovolja u popijevkama, zdravicama i napitnicama prošlih vjekova", Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, 31, sv. 1. Zagreb, 1937., str. 67. - 168.

Franjo Fancev, "Hrvatska kajkavska poezija prošlih vjekova", Ljetopis JAZU za godinu 1937./38., Svezak 51. U Zagrebu 1939.

¹³ Prvotna je godina nastanka tog rukopisa nečitljiva jer je preko nje kasniji vlasnik Nikolaus Legen napisao godinu 1710. (str. 144. u 2. dijelu sveska). Franjo je Fancev, međutim, nakon dužeg proučavanja, ispod tog teksta naslutio upravo godinu 1593. Usporediti u: "Starija hrvatska književnost u današnjim srednjoškolskim udžbenicima", Hrvatska revija X, Zagreb, 1937. br. 11.

Pretiskano u 121/I. knjizi edicije "Pet stoljeća hrvatske književnosti", Matica hrvatska, Zagreb, 1983., str. 273. - 304.

Zbirka se danas čuva u Univerzitetnoj knjižnici u Mariboru pod oznakom V: UKM, Ms 56 (otud joj i naziv "Mariborska pjesmarica").

¹⁴ Vidjeti bilješku 12.

¹⁵ T(omo) Matić, "Urota P. Zrinskoga i F. K. Frankopana u prigodnim hrvatskim pjesmama njihova doba" - u: "Građa za povijest književnosti hrvatske, knjiga 28, JAZU, Zagreb, 1962., str. 229.-261.

¹⁶ Olga Šojat, "Hrvatski kajkavski pisci I, Druga polovina 16. stoljeća" (sadržava prikaz "Prekomurske pjesmarice I", str. 197. - 252.); "Hrvatski kajkavski pisci II, 17. stoljeće" (sadržava prikaz "Pjesmarice Jurja Ščrbačića", str. 335. - 372.), "Pet stoljeća hrvatske književnosti", Knjiga 15/I i 15/II, Matica hrvatska - Zora, Zagreb, 1977.

U časopisu se "Republika", br. 8 - 9, kolovoz - rujan, god. XXIV, Zagreb, 1966. nalazi opis pjesmarice "Canticum cytharaedorum cytarizantium cum cytaris suis" iz 1805., a donose se i transkripcije šest pjesama iz te zbirke, str. 469. - 471.

U časopisu se "Kaj", br. 7 - 8/1968. nalazi opširniji opis, s izborom tekstova, "Ludbreške pjesmarice" (pretpostavljena godina nastanka 1833.), str. 62. - 72., a u broju 12/1970. istog časopisa izbor iz pjesmarice "Philomela sacra..." Jurja Lehpamera iz 1796. i pjesmarice "Cantu-ale..." Alojzija Posavca iz 1816., str. 34. - 46.

¹⁷ Joža Skok, "Ogenj reči", Antologija hrvatskoga kajkavskog pjesništva ("Kajkavske pjesmarice 16. i 17. stoljeća", str. 7. - 23.; "Kajkavske pjesmarice 18. i 19. stoljeća", str. 46. - 70.), "Kaj" br. IV - VI, Zagreb, 1986.

Joža Skok, "Varaždinska kontesa i poetesa Katarina Patačić" - u: "Jezični i umjetnički izraz na kajkavskom tlu", Zbornik radova sa znanstvenih skupova u Krapini u godinama: 1975., 1988., 1990., 1991., Krapina, 1993. Skokov je napis objavljen među radovima za 1990. godinu, str. 235. - 247.

¹⁸ Alojz Jembrih, "O pretisku i originalu 'Pesem horvatskih'", "Pesme horvatske Katarine Patačić (1781)", pretisak, Kajkaviana Donja Stubica - Golubovec i Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu, 1991., str. 1. - 32.

Alojz Jembrih, "Nedeliščansko-markiševska crkvena pjesmarica iz 1632. godine" - u: "Radovi" Zavoda za znanstveni rad, br. 6 - 7, HAZU, Varaždin, 1994., str. 79. - 93.

¹⁹ Gerhard Ledić, "Gloria et martyrium militis croatici", Zagreb, 1993.

²⁰ Dunja Fališevac, "Pesme Horvatske' Katarine Patačić kao zbornik rokoko - popijevaka", "Umjetnost riječi", br. 3 - 4.

²¹ Ivan Zvonar, "Rukopisne pjesmarice sjeverozapadne Hrvatske - Varaždinska pjesmarica I.", "Kaj" br. 1, Zagreb, 1993., str. 21. - 44.

Ivan Zvonar, "Kajkavska lirika do preporoda u službenim povijestima hrvatske književnosti i u stvarnosti" - u autorovoj knjizi "Tu u provinciji", Zrinski - Matica hrvatska, Čakovec, 1994., str. 191. - 216.

Ivan Zvonar, "Rukopisna pjesmarica Ivana Mlinarića - Priločanca iz 1834. godine", "Kaj" br. 1 - 2, Zagreb, 1996., str. 17. - 36.

²² Citirano prema transkripciji Olge Šojat u knjizi "Hrvatski kajkavski pisci I, Druga polovina 16. stoljeća" - u ediciji "Pet stoljeća hrvatske književnosti", Knjiga 15/I, Zora - Matica hrvatska, Zagreb, 1977., str. 241.

²³ Franjo je Fancev čitajući "Planine" Petra Zoranića naišao na autorovu bilješku da se dvije njegove pjesme mogu pjevati "u zuk" (kajkavci bi rekli "na notu") pjesama "A, ti devojko šegljiva" i "Drazi mi goru prodoše". Kako je rukopis "Planina" bio dovršen još 1536., izvjesno je da su se navedene pjesme pjevale već u 15. stoljeću.

Kasnije je i pronašao potpuni tekst prve od njih.

Radi usporedbe donose se dvije strofe iz te pjesme:

Kliče mi reče junak mlad:

"Mi ti smo oba mlajahna

i mi smo oba lujahna,

mi ćemo zoru zaspati,

i nas će majka karati."

Kliče mi reče divojka:

“Ja imam slavija u njedrih,
ti imaš tvoga slavica
ki će nas rano buditi,
nećemo zoru zaspati
ni će nas majka karati.”

Citirano prema tekstu u antologiji Vlatka Pavletića “Zlatna knjiga hrvatskog pjesništva od početaka do danas”, Treće, prošireno izdanje, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1971., str. 26.

²⁴ Cijeli je tekst pjesme prvi put objavljen suvremenom grafijom u napisu Ivana Zvonara “Dvije najstarije kajkavske pjesme” objavljenom u Književnom zborniku Međimurskog književnog kruga “Reči reč”, Čakovec, 1996., str. 118. - 119.

²⁵ Vidjeti bilješku 22, str. 217.

²⁶ Cijeli tekst pjesme donosi Ivan Zvonar u pregledu “Usmena narodna epika na tlu Međimurja” - u: Zvonar - Hranjec - Strbad, “Usmena narodna književnost na tlu Međimurja”, Knjiga II, RO “Zrinski”, Čakovec, 1987., str. 146. - 147.

²⁷ Citirano prema transkripciji Olge Šojat u napisu “Pjesmarica Jurja Ščrbašića” (1687.) - u: “Hrvatski kajkavski pisci II, 17. stoljeće”, “Pet stoljeća hrvatske književnosti”, Knjiga 15/II, Zora - Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 345. - 346.

²⁸ Pjesma je u cijelosti prvi put objavljena u napisu Ivana Zvonara “Primjeri baroka u hrvatskokajkavskoj lirici”, tiskanom u pet nastavaka u “Varaždinskim vijestima” od br. 2609 (11. I. 1995.) do br. 2613 (8. II. 1995.), i to u 3. nastavku (br. 2611 od 25. I. 1995.). U rukopisnoj se zbirci taj tekst nalazi na str. 144. - 146.

²⁹ Pjesma još nije objavljena u cijelosti. To je prva transkripcija zadnje strofe.

³⁰ O odnosu “Pesmi horvatskih” Katarine Patačić i “Varaždinske pjesmarice I.” vidjeti u napisu Ivana Zvonara “Rukopisne pjesmarice sjeverozapadne Hrvatske - Varaždinska pjesmarica I.” u knjizi istog autora “Tu u provinciji”, Zrinski - Matica hrvatska, Čakovec, 1994., str. 191. - 216. Na tom je mjestu prvi put suvremenom grafijom objavljen i tekst pjesme “Cantio de Parente...” (od str. 208. - 210.)

³¹ Vinko Žganec, “Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja”, I. svezak (svjetovne), JAZU, Zagreb, 1924., br. 594, str. 324., pod naslovom “Jasno sunce...”.

³² Cijeli je tekst objavljen u napisu Olge Šojat “Izbor iz ‘Ludbreške pjesmarice’”, “Kaj” br. 7 - 8/1968. (Godina I.), str. 68., pod naslovom “Jarebica, moja ptica, ah kamo si zletela...”

³³ Vidjeti bilješku 31, br. 329., str. 183. i br. 289., str. 164.

³⁴ Ivan Zvonar, “Rukopisna pjesmarica Ivana Mlinarića - Priložanca iz 1834. godine”, “Kaj” br. 1 - 2, Zagreb, 1996., str. 17. - 36. Citat je objavljen na str. 31.

Primljeno: 1998-9-4

